

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ПРИПИНЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

LEGAL ASPECTS OF TERMINATION OF BUSINESS ENTITIES

Новохацька М.Ю.,
студентка*Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджується правове регулювання припинення суб'єктів господарської діяльності. Визначаються основні умови та підстави припинення як юридичних осіб, так і фізичних осіб – підприємців. Автор аналізує чинне законодавство України в контексті припинення суб'єктів господарювання.

Ключові слова: припинення суб'єктів господарювання, ліквідація, реорганізація, юридичні особи, фізичні особи – підприємці, підстави припинення, процедура припинення, державна реєстрація припинення.

В статье исследуется правовое регулирование прекращения субъектов хозяйственной деятельности. Определяются основные условия и основания для прекращения как юридических лиц, так и физических лиц – предпринимателей. Автор анализирует действующее законодательство Украины в контексте прекращения субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: прекращение субъектов хозяйствования, ликвидация, реорганизация, юридические лица, физические лица – предприниматели, основания для прекращения, процедура прекращения, государственная регистрация прекращения.

The article includes the research on legal regulation of termination of business entities. The main conditions and reasons for termination of entities and persons are determined in this article. The author analyses the current legislation of Ukraine in terms of termination of business entities.

Key words: termination of business entities, liquidation, reorganisation, legal bodies, individual entrepreneurs, reasons for termination, procedure of termination, public registration of termination.

Вступ. Розвиток ринкових відносин, безумовно, пов'язаний з діяльністю різноманітних суб'єктів господарювання, яка, у свою чергу, потребує належного правового регулювання. Ця регламентація включає в себе порядок утворення та державної реєстрації суб'єктів господарювання, умови здійснення підприємницької діяльності та взаємодію з іншими владними структурами і суб'єктами господарювання, а також процедуру припинення суб'єктів господарської діяльності. Саме процес припинення суб'єктів господарювання на практиці супроводжується рядом проблемних питань, що нерідко затягують його у часі та створюють цілу низку завдань для підприємства, що припиняється, без вирішення яких ця процедура неможлива. Так, якщо створити фірму будь-якого типу в Україні можна лише за тиждень, її ліквідація чи реорганізація може тривати роками. Саме цим проблемним аспектам, що ускладнюють процедуру припинення суб'єктів господарювання, та їх правовому регулюванню буде присвячена увага у статті.

Стан дослідження. Юридичні аспекти припинення суб'єктів господарювання разом чи частково досліджувалися у працях багатьох науковців як у радянські часи, так і за незалежної України. При чому у радянський період питання припинення суб'єктів господарювання розглядалися або в контексті інших положень про юридичні особи (С.М. Братусь, В.П. Грибанова), або через ознаки реорганізації (Б.Б. Черепанін). За період становлення українського законодавства питанню припинення суб'єктів господарської

діяльності приділяли увагу як вчені-цивілісти, так і науковці-господарники. Так, донедавна подібні положення про припинення суб'єктів господарювання містилися як у Цивільному кодексі України, так і в Господарському кодексі України. Однак, відповідно до змін у Господарському кодексі на підставі відповідних законів від 13 травня 2014 року положення про припинення суб'єктів господарювання були виключені і віднесені до регулювання інших законів, таких як Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», Цивільний кодекс України та інші.

Загалом проблема правового регулювання припинення діяльності суб'єктів господарювання розглядалася у працях О.М. Вінник, В.М. Гайворонського, В.В. Джуна, Л.М. Дорошенко, В.П. Жушмана, О.Р. Зельдіної, О.Р. Кібенко, П.О. Повар, І.О. Пушко, Б.М. Полякова, О.В. Старцева, О.В. Титової, В.С. Щербини та інших. Таким чином, темі правового регулювання процедури припинення суб'єктів господарювання завжди приділялася значна увага, а в сучасних умовах необхідності активної уніфікації та кодифікації законодавчої бази ця тема є досить актуальною в контексті як цивільного права, так і господарського права.

Метою статті є виявлення проблемних аспектів припинення суб'єктів господарської діяльності та їх правове регулювання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Припинення суб'єкта підприємницької діяльності є таким же закономірним та органічним процесом, як і його ство-

рення. Порядок припинення суб'єктів господарювання регулюється значною кількістю нормативних актів, до яких, насамперед, належать Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 року, Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року та інші нормативно-правові акти [1].

Українське законодавство не містить прямого визначення поняття припинення суб'єкта господарської діяльності. Сутність цього поняття впливає із загальних положень про процедуру припинення такої діяльності, що містяться у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», та з положень Цивільного кодексу України. О.В. Старцев під припиненням суб'єктів господарювання розуміє юридичні умови, за яких суб'єкти господарювання втрачають право провадити господарську діяльність та, відповідно, втрачають підприємницьку правосуб'єктність з моменту внесення відповідного запису до Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності [1, с. 73]. В.С. Щербина дещо інакше трактує це поняття. Під припиненням суб'єкта господарювання він розуміє специфічну правову роботу, яка включає юридичні підстави (умови), акти та процесуально-правові дії щодо припинення суб'єкта господарювання як суб'єкта права [2, с. 134]. Якщо аналізувати законодавство України, то можна помітити, що Цивільний кодекс України вказує, що юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділ, перетворення) або в результаті ліквідації [3]. Положення стосовно припинення суб'єктів господарської діяльності з Господарського кодексу України були виключені відповідно до внесених змін у 2014 році. Також слід зауважити, що Цивільний кодекс України містить лише норми про припинення юридичних осіб, упускаючи підстави припинення фізичних осіб – підприємців. Умови їх припинення закріплені у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Як бачимо, українське законодавство з питань припинення суб'єктів господарювання є дуже розгалуженим, що значно ускладнює цю процедуру та є суттєвою прогалиною та недопрацюванням з боку законодавця в контексті сучасних тенденцій кодифікації та уніфікації.

З урахуванням законодавства і суспільних відносин можна запропонувати таку класифікацію підстав припинення суб'єкта господарювання за різними критеріями:

1) Відносно волевиявлення власника суб'єкта господарювання:

- добровільні припинення;
- вимушені припинення;

– примусові припинення.

2) Відносно законності підстави припинення:

- законні припинення;
- протизаконні припинення – ті, які застосовані з перевищенням державним органом своєї компетенції; застосовані неналежним органом; застосовані з порушенням порядку, встановленого законодавством.

3) Припинення за органами, що приймають рішення про це:

- припинення власником або органом, уповноваженим створювати такі суб'єкти;
- припинення учасниками (засновниками);
- припинення судовими органами й іншими владними органами.

4) Залежно від мети припинення:

- внутрішньоцільові припинення (на користь суб'єкта господарювання);
- зовнішньоцільові припинення (на користь третіх осіб) – такі, що знімають порушення закону; направлені на захист порушених або таких, що можуть бути порушеними, прав третіх осіб.

5) Залежно від наявності волевого моменту:

- припинення, пов'язані з волевиявленням власника або іншого органу;
- припинення, пов'язані з настанням певних юридичних фактів [5].

Відповідно до Цивільного кодексу України юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення [3].

Суттєва різниця між ліквідацією та реорганізацією полягає у тому, що в першому випадку має місце остаточне припинення будь-якої діяльності якогось суб'єкта господарювання, у другому – припинення його функціонування в конкретній організаційно-правовій формі із заміною на нову. В обох випадках «припинення суб'єкта господарювання» суб'єкт, що припиняється, більше не існуватиме. У зв'язку з ліквідацією суб'єкта припиниться і його діяльність, у зв'язку ж із реорганізацією вона триватиме, але вже не в колишній (яка існувала до реорганізації), а в новій організаційно-правовій формі суб'єкта господарювання. Тобто можна сказати, що головна відмінність одного способу припинення суб'єктів господарювання від іншого (ліквідації та реорганізації) полягає в юридичних наслідках факту припинення їх існування, у наявності або відсутності правонаступництва [1, с. 73].

Реорганізація – це таке припинення діяльності підприємства, при якому його права, обов'язки і майно переходять до інших діючих чи знову створюваних підприємств, які приймають на себе виконання функцій і завдань реорганізованого підприємства чи реорганізованих підприємств, що припинили свою діяльність. При реорганізації має місце правонаступництво, так би мовити, заміна у правовідносинах, які виникли раніше, одних суб'єктів господарювання на інших з переходом до них усіх прав та обов'язків перших (до правонаступника переходять весь пасив

і актив майна, борги, права і обов'язки за угодами тощо) [6, с. 87]. – Цивільний кодекс України виділяє такі форми реорганізації: злиття, приєднання, поділ та перетворення [3].

При злитті створюється новий суб'єкт господарювання з одночасним припиненням двох або більшої кількості інших, які раніше існували. Їх майно, права та обов'язки переходять до суб'єкта, що виник.

Приєднання одного або кількох суб'єктів господарювання до іншого приводить до набуття останнім всіх особистих та майнових прав і обов'язків приєднаних. При приєднанні припиняють своє існування лише ті суб'єкти, які приєднуються до іншого. Відбувається своєрідне «поглинання» слабкого сильнішим, що характерно для ринкової економіки.

У разі поділу майно за розподільним актом (балансом), права та обов'язки суб'єкта господарювання, що реорганізується, переходять до тих, що виникли. При цьому підприємство, яке раніше існувало, припиняє свою діяльність. У разі виділення одного або кількох нових суб'єктів господарювання до кожного з них переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частинах майнові права і обов'язки реорганізованого суб'єкта.

При перетворенні одного суб'єкта господарювання на інший на його базі з'являється новий суб'єкт з повним правонаступництвом прав та обов'язків попереднього. Перетворення як засіб реорганізації використовується при зміні власника або форми власності і в разі зміни організаційно-правової форми здійснення господарської діяльності [6, с. 87].

Ліквідація – це припинення будь-якої діяльності суб'єкта господарювання, його особистих і майнових прав та зобов'язань без правонаступництва. Юридична особа ліквідується:

1) за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами;

2) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади, а також з інших причин, встановлених законом [3].

Ліквідаційний процес передбачає здійснення щодо суб'єкта господарювання таких заходів: внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо ліквідації юридичної особи чи фізичної особи – підприємця; встановлення порядку та строків проведення ліквідації, а також стягнення дебіторської заборгованості та встановлення строків для заяви претензій кредиторами; після розрахунку з кредиторами складається ліквідаційний баланс; відбувається подання державному реєстратору визначених законом документів для реєстрації ліквідації.

Припинення юридичної особи в добровільному порядку здійснюється:

– за рішенням власника або уповноваженого ним органу, рішенням інших осіб – засновників суб'єкта господарювання чи їх правонаступників без наведення мотивів прийняття відповідного рішення за власною заявою;

– досягнення юридичною особою цілей та мети, закріплених в установчих документах та заради яких її було створено;

– закінчення певного строку, на який була розрахована діяльність юридичної особи.

В примусовому порядку припинення юридичних осіб здійснюється за рішенням суду (господарського суду) у разі:

– визнання недійсним запису про проведення державної реєстрації через порушення закону, допущені при створенні юридичної особи, які не можна усунути;

– провадження діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом;

– невідповідності мінімального розміру статутного фонду юридичної особи вимогам закону;

– визнання суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом;

– неподання протягом року до органів державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону, інших випадків, передбачених законом.

Щодо фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності припинення підприємницької діяльності здійснюється у випадку:

– прийняття фізичною особою – підприємцем рішення про припинення підприємницької діяльності;

– смерті фізичної особи, яка була зареєстрована як підприємець;

– постановлення судового рішення про визнання фізичної особи, яка є підприємцем, недієздатною або про обмеження її цивільної дієздатності;

– постановлення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця з таких підстав: визнання фізичної особи – підприємця банкрутом; провадження фізичною особою підприємницької діяльності, що заборонена законом; неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону [1, с. 73–74].

Залежно від форм припинення юридичної особи (реорганізації чи ліквідації) Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» визначає окремий порядок для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи [7, с. 521].

Підприємство є таким, що припинилося, з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію його припинення. Для внесення запису про рішення щодо припинення суб'єкта господарювання – юридичної особи засновники (учасники) або уповноважений ними орган чи особа повинні подати нотаріально посвідчену копію рішення засновників (учасників) або уповноваженого ними органу щодо припинення суб'єкта господарювання – юридичної особи та документ, що підтверджує внесення плати за публікацію повідомлення про прийняття засновниками (учасниками) або уповноваженим ними органом рішення щодо

такого припинення в спеціалізованому друкованому засобі масової інформації [6, с. 90]. Також державному реєстратору подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, яким затверджено персональний склад комісії з припинення або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників та строк заявлення кредитором своїх вимог [8]. Фізична особа позбавляється статусу підприємця з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення її підприємницької діяльності [6, с. 90].

Для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредитором, подаються заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації та довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

Для здійснення державної реєстрації припинення юридичної особи внаслідок її реорганізації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредитором, подаються заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого або передавального акту; довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню [8].

Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» передбачена також спрощена процедура державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації у випадках, визначених статтею 25 цього Закону [8].

Окремі положення щодо припинення суб'єктів господарювання містяться і в інших законах України. Наприклад, Закон України «Про банки і банківську діяльність» встановлює особливості припинення банку як юридичної особи; порядок припинення юридичної особи в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства встановлюється Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Аналізуючи українське законодавство в контексті припинення суб'єктів господарської діяльності, можна дійти висновку, що для нього характерним є відсилочний характер норм, що значно ускладнює процедуру оформлення ліквідації чи реорганізації, оскільки потребує звернення до великої кількості нормативно-правових актів та їх вивчення. Доцільно було б об'єднати всі положення, що регулюють процедуру припинення, в єдиному кодексі, наприклад, у Господарському кодексі України, що значно б вдосконалило та полегшило цю процедуру. Натомість на сьогодні замість кодифікації відбувається вилучення

положень з Господарського кодексу України, що регулюють питання припинення суб'єктів господарювання, а саме статей 59–61 цього Кодексу. Також для вдосконалення Господарського кодексу України варто було б включити до нього окрему главу «Державна реєстрація суб'єктів господарювання» та виділити окремим розділом чи статтею припинення суб'єктів господарювання як юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців.

Особливу увагу треба звернути і на фізичних осіб – підприємців, оскільки положення, що регулюють процедуру їх припинення, не містяться ні в Господарському кодексі України, ні в Цивільному кодексі України, лише в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», що вказує на прогалини в українській системі законодавства.

Також недопрацьованою є стаття 91 Господарського кодексу України, яка регулює припинення господарських товариств, оскільки вказана стаття містить положення лише про ліквідацію, положення про реорганізацію взагалі відсутні, що є суттєвим недоліком у правовому регулюванні цього питання.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що припинення суб'єкта господарської діяльності в Україні може бути здійснено двома шляхами: ліквідацією чи реорганізацією. Цивільний кодекс України виділяє чотири форми реорганізації: злиття, приєднання, поділ та перетворення. Проаналізувавши різницю між ліквідацією та реорганізацією, можемо зробити висновок, що в першому випадку має місце остаточне припинення будь-якої діяльності якогось суб'єкта господарювання, а в другому – одна організаційно-правова форма припиняється і замінюється на нову, тобто діяльність суб'єкта по суті повністю не припиняється. Припинення суб'єкта господарювання може здійснюватися в добровільному і примусовому порядку відповідно до рішення власника або уповноважених ним осіб, засновників суб'єкта господарювання або їхніх правонаступників, а у випадках, передбачених законодавством, – за рішенням суду. Отже, юридична особа та фізична особа – підприємець вважаються такими, що припинилися, з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про їх припинення.

Стосовно українського законодавства, що регулює процедуру припинення суб'єктів господарювання, то воно потребує значного доопрацювання та кодифікації, оскільки положення щодо припинення розкидані по різних нормативно-правових актах, що значно ускладнює цю процедуру, а в Цивільному та Господарському кодексах України відсутні важливі положення про реорганізацію, припинення фізичних осіб – підприємців, що також є значною прогалиною у законодавстві при проведенні процедури припинення суб'єкта господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Підприємницьке право : [навчальний посібник] / за ред. О.В. Старцева. – К. : Істина, 2006. – 208 с.
2. Щербина В.С. Господарське право : [підручник] / В.С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 636 с.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Статті 104–112.

4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Статті 59–61, 91.
5. Зубатенко О.М. Припинення суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / О.М. Зубатенко ; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2008. – 25 с.
6. Господарське право України : [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти] / [В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін.] ; за ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. – Х. : Право, 2005. – 384 с.
7. Господарське право України : [навчальний посібник] / за ред. С.В. Несиної. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 564 с.
8. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31–32. – Ст. 263.
9. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 5–6. – Ст. 30.
10. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 30 червня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 42–43. – Ст. 378.